

Оригинални научни рад
УДК: 323(497.6)"1929/1931"
94(497.6)"1929"
doi: 10.5937/zrffp52-36023

САРАЈЕВСКА ПОЛИТИЧКА ЕЛИТА И ЗАВОЂЕЊЕ ШЕСТОЈАНУАРСКОГ РЕЖИМА 1929. ГОДИНЕ

Драга В. МАСТИЛОВИЋ¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за историју и археологију

¹ draga.mastilovic@ff.ues.rs.ba

Рад примљен: 23. 1. 2022.

Рад прихваћен: 28. 3. 2022.

САРАЈЕВСКА ПОЛИТИЧКА ЕЛИТА И ЗАВОЂЕЊЕ ШЕСТОЈАНУАРСКОГ РЕЖИМА 1929. ГОДИНЕ

Кључне речи:
шестојануарски
режим;
Босна и
Херцеговина;
Сарајево;
политичка елита.

Сажетак. Завођење личног режима краља Александра, 6. јануара 1929. године, имало је доста критичара како у земљи тако и у иностранству, посебно од стране оних политичара који су шестојануарским режимом изгубили своју политичку моћ или били прогоњени. Када је у питању Сарајево, у коме су тада дјеловали најважнији чиниоци политичког живота на простору Босне и Херцеговине, завођење шестојануарског режима изазвало је различите реакције међу српским, хрватским и муслиманским политичарима. У раду ће, на основу необјављене архивске грађе, објављених извора и релевантне литературе бити разматране реакције политичке елите у Сарајеву, из реда српског, хрватског и муслиманског народа, на завођење шестојануарског режима, као и њихово политичко дјеловање у новоствореним условима.

За десет година постојања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, нездрави политички, национални и вјерски односи довели су до тога да су сами темељи те прве заједничке државе Јужних Словена били у доброј мјери поткопани, а њен опстанак сваким даном све више довођен у питање. Циљ увођења личног, апсолутистичког режима краља Александра био је, прије свега, учврстити унутрашње јединство земље, прокламовањем интегралног југословенства као наднационалне категорије и ојачати спољнополитичке позиције државе, посебно према ревизионистичким земљама, прије свега Италији. Дакле, није спорно да су мотиви краља Александра за завођење личног режима били у државном интересу, али је питање колико су они били засновани на реалним, првенствено идеолошким чиниоцима.²

Шестојануарски режим био је припремљен знатно прије 6. јануара 1929. године, о чему несумњиво свједоче и закони који су инаугурисани исти дан када се појавио краљев *Манифест*. Међутим, поставља се питање ко је све од тадашњих политичара и јавних радника знао за припреме и учествовао у припремама за завођење шестојануарског режима. Када су у питању Босна и Херцеговина, најзанимљивија су у том смислу имена др Уроша Круља и др Милана Сршкића. Самим својим учешћем у влади Петра Живковића, ова двојица српских политичких радника из Босне и Херцеговине, остављају сумњу да су знали или учествовали у припремама за завођење личног режима краља Александра. Међутим, ако се не може поуздано утврдити улога др Круља у свему томе, када је у питању

² Тако, на примјер, Љубодраг Димић сматра да је диктатура прокламована 6. јануара 1929. године била темељена на три илузије: „Илузији да је десет година живота у новоствореној држави Срба, Хрвата и Словенаца довољно дуг период након кога је могуће приступити оживотворењу нове државне идеологије; мишљењу да се људска свест може изменити применом административних мера у кратким и испланираним роковима; ставу да се вековно цивилизацијско заостајање може превазићи интензивном културном акцијом и цивилизацијским скоком који премошћује време и његова објективна ограничења... За утемељење једне модерне идеје, каква је била југословенска, неопходно је било потребно да постоји историјски идентитет југословенског простора. Како тога није било, режим је посегао за непопуларним и нерационалним административним мерама“ (Димић, 2006, стр. 159).

Милан Сршкић, постоји већи број индикатора који несумњиво свједоче да је он лично био упућен па чак и директно учествовао у припремању докумената којима је законски утврђен шестојануарски режим. Ова сумња потиче прије свега из чињенице да су приликом краљевог боравка у вили код Хан Пијеска крајем јула и почетком августа 1928. године, најдуже времена у његовом друштву били Милан Сршкић и Воја Маринковић. Према тврдњама неких аутора, али и савременика, управо су Маринковић и Сршкић тих дана, заједно са краљем, код Хан Пијеска разрадили план и редиговали текстове *Манифеста* и других докумената који су пратили завођење шестојануарског режима (Stojkov, 1969, стр. 56; Šagac, 1975, стр. 167). Да је Милан Сршкић имао видну улогу у успостављању шестојануарског режима, свједоче и његови пријатељи и страначке колеге. Тако, на примјер, Никола Узуновић, у *Сјоменици Милану Сршкићу* 1938. године, каже да „када хроничар буде писао о шестојануарском режиму он ће морати да забележи да је улога и сарадња Др. Милана Сршкића у томе режиму била врло значајна... Једна од најзначајнијих улога у целоме овоме послу била је улога Милана Сршкића“ (Узуновић, 1938, стр. 129–130). Божа Максимовић чак тврди да је Милан Сршкић био један од главних носилаца шестојануарског режима (Максимовић, 1938, стр. 150). Ту улогу му признају и пријатељи и непријатељи. Тако, на примјер, др Иван Рибар у својим политичким успоменама за Сршкића, између осталог, каже: „Он је био један од оних који су спремали све оне законе који су били објављени истога дана када су били афиширани краљев манифест и образовање прве диктаторске владе с генералом Петром Живковићем на челу“ (Ribar, 1949, стр. 130).

Реакције становништва Сарајевске области, барем судећи према извјештајима окружних и среских органа власти, у великој већини су биле позитивне. Народ је, уморан од политичких борби, партијских кортеша, националних и вјерских сукобљавања, а уз то изложен перманентној економској кризи и сваковрсној оскудици, краљеву прокламацију примио са одобравањем, а у неким крајевима и са одушевљењем. То се најбоље може видјети из извјештаја које је примао велики жупан у Сарајеву од среских органа власти, а који су недвосмислени у оцјени да је ново политичко стање, заведено *Манифестом* краља Александра, народ без разлике вјере, нације или партијске припадности примио са великим задовољством, одушевљењем па и олакшањем.³ Од цијеле Сарајевске области само се у

³ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 66/29 (Старјешина среске испоставе среза височког у Варешу великом жупану Сарајевске области од 13. 1. 1929); АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 67/29 (Старјешина испоставе среза Чајничког у Горажду великом жупану 11. 1. 1929), АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 49/29 (Старјешина испоставе среза фочанског у Калиновику великом жупану у Сарајеву 12. 1. 1929); АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 75/29 (Поглавар среза Фојница великом жупану 14. 1. 1929); АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 51/29 (Поглавар среза

извјештају поглавара среза вишеградског, поред констатације да је народ примио ново политичко стање са весељем и задовољством, наводи да је то одушевљење видно изражено посебно „код чиновника и овдашњих Срба, док су муслимани били повучени“⁴. Дакле, у извјештајима се нигдје не наводи да је народ неповољно реаговао на ново политичко стање, установљено 6. јануара 1929. године већ управо супротно. Међутим, срески поглавари су добрим дијелом у праву када тврде да је народ био дубоко незадовољан дотадашњим политичким стањем и да је у ствари то главни разлог због чега је краљева прокламација примљена од народа, прије свега, са олакшањем. Због тога, у опширном извјештају који је велики жупан из Сарајева послао предсједнику владе Петру Живковићу 19. јануара 1929. године, нису само наведене реакције народа Сарајевске области на прокламовање новог политичког стања, већ су апострофирани и дубински узроци који су довели до таквих реакција, а оне су, као што је то већ наглашено, у највећој мјери биле позитивне. Прије свега, велики жупан је прилично исправно запазио да су политичке масе у његовој области, а и у цијелој Босни и Херцеговини прилично заостале и да је политичка акција свих странака у овим крајевима ту политичку заосталост немилосрдно експлоатисала. Због тога је, према мишљењу великог жупана, политички живот у Босни и Херцеговини последице ослобођења био пун парадокса. Партијско груписање на националној и вјерској основи није нигдје као у Босни и Херцеговини било изражено, а уз оштре и често непринципијелне политичке борбе, као ријетко гдје, остављало је у овој изразито вјерски и национално хетерогеној средини разорне последице по међуљудске односе. Према великом жупану Николићу, „резултати оваквог политичког оријентисања овамошњих народних маса, уз међусобну партијску борбу, с обзиром на општу па и културну неразвијеност тих маса – очигледно су по народно и државно јединство били само од штете. Верска и племенска мржња избијала је кроз сваку акцију свих политичких странака. И ништа није било у стању то стање ствари променити. Из дана у дан осећало се све више да верски и племенски делови овамошњег народа заузимају, један према другом, јасно непријатељски став. И, држим да не претерујем кад кажем да је највећи део напора државног управног апарата у Босни и Херцеговини био стално управљен и трошен на акцију којој је био циљ да онемогући појаву злих последица, које су се могле, при оваквом стању, очекивати међу народним масама, политички и уопште културно заосталим, а верски и

фочанског великом жупану 12. 1. 1929); АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29 (Поглавар среза рогачког великом жупану 12. 1. 1929); АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 69/29 (Поглавар среза сарајевског великом жупану 12. 1. 1929).

⁴ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 72/29 (Поглавар среза вишеградског великом жупану 12. 1. 1929).

племенски претерано, готово болесно, осетљивим⁵. Због тога је, према Николићу, „парламентарни режим, онакав какав је код нас практикован, био је изгубио у очима народних маса сваки ауторитет“⁶. Такво стање даље је било неодрживо и то је, према великом жупану из Сарајева, један од главних разлога што је народ дочекао „са највећим одушевљењем промену политичког стања у држави“⁷. Чак су и опозиционари, као, на примјер, они из редова Савеза земљорадника, признавали да је сеоски народ дочекао шестојануарски режим повољно. Поп Даниловић писао је из Бањалуке 9. јануара 1929. године Јовану Јовановићу Пижону, између осталог, следеће: „Догађај од 6. ов. мј. све нас је запрепастио. Оваквом исходу кризе нико се није надао. Како је догађај по селима примљен није ми познато. Према вестима добро“⁷.

Већ 17. јануара 1929. године, нови предсједник владе и министар унутрашњих дела, генерал Петар Живковић, издао је наређење великим жупанима да одмах приступе растурању свих политичких партија и удружења која имају вјерско и племенско обиљежје, сходно чл. 3 Закона о заштити јавне безбједности и поретка у држави.⁸ Истом наредбом Живковић је наложио великим жупанима да оне политичке партије и удружења које немају вјерски или племенски карактер имају рок до 6. фебруара те године да свој рад и циљеве саобразе одредбама тог закона, а ако то не учине до одређеног рока да се имају растурити као и ове претходне. Само два дана након тога, велики жупан Николић послао је извјештај Петру Живковићу о томе како су вође политичких партија у Босни и Херцеговини прихватиле доношење овог закона и растурање својих партијских организација. Николић се прво осврнуо на Мехмеда Спаха, са којим је очигледно прво и разговарао о новонасталој политичкој ситуацији и закључио да Спахо сасвим прихвата новонастало стање и уопште се не противи растурању своје Југословенске муслиманске организације (ЈМО). Он је у разговору са великим жупаном изразио наду да ће „ново политичко стање донети добра народу и држави“⁹. Осим тога, Спахо је изјавио да нема потребе да државни органи спроводе растурање његове политичке организације, јер су се одбори те странке одмах сами растурили и са партијских локала скинули своја обиљежја. Такође, Спахо је

⁵ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29. (Извјештај великог жупана из Сарајева М. Николића предсједнику владе П. Живковићу од 19. јануара 1929. године).

⁶ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29. (Извјештај великог жупана из Сарајева М. Николића предсједнику владе П. Живковићу од 19. јануара 1929. године).

⁷ АЈ, 80 – 80 – XII/11 (Писмо Живка Даниловића Јовану Јовановићу Пижону од 9. јануара 1929. године).

⁸ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 156/29 (Допис Петра Живковића великим жупанима од 17. јануара 1929. године).

⁹ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29.

у разговору са Николићем истакао да „по његовом схватању, данас не може и не треба ниједна политичка странка да постоји и ради, јер би, како он мисли, постојање једне странке логично изазвало постојање, стварно и ако не и формално, и других странака, можда истих онаквих какве су до сада постојале“.¹⁰ Да је Спахо био искрен у овим наводима, Николић је стекао увјерење и из других извора, наводећи да је вођа Југословенске муслиманске организације у истом смислу говорио својим партијским пријатељима, савјетујући их да слушају наредбе власти, али и да истовремено будно прате рад државних органа те да у случају било каквог незаконитог или некоректног поступања власти према њима одмах пишу жалбе и то лично краљу Александру.¹¹ Спахо је био и лично задовољан новом власти због тога што је његов брат Фехим, дотадашњи предсједник Обласног одбора Сарајевске области, који је рјешењем великог жупана Милана Николића од 15. јануара 1929. године био распуштен, истим рјешењем именован за комесара Обласне самоуправе Сарајевске области.¹² Према Николићу, та одлука била је са задовољством прихваћена од стране муслиманског становништва Сарајевске области, јер су у њој видјели доказ да нови режим у држави не планира спроводити никакав реваншизам према било коме.

Међутим, да Спахо није био сасвим искрен у разговору са великим жупаном показује чињеница да је управо он послао приговор и жалбу предсједнику владе Петру Живковићу и лично краљу Александру (Насанбеговић, 2012, стр. 63) на начин формирања нових општинских управа у Босни и Херцеговини.¹³ Да Спахо није искрено разговарао са њим приликом увођења шестојануарског режима, велики жупан Николић се увјерио тек неколико мјесеци послије, приликом посјете Ситон-Вотсона Сарајеву, када га је један конфидент обавијестио да је Спахо том приликом изразио своје неслагање са новим режимом, а посебно је нападао Милана Сршкића, тадашњег министра правде, кога је сматрао непријатељем муслимана. Осим тога, Спахо се пред Ситон-Вотсоном заложиио за аутономију Босне и Херцеговине тврдећи да је то програм кога се он и ЈМО никада није одрекла, а да је због нових околности морао бити само потиснут у страну.¹⁴ Чини се да је Ситон-Вотсону том приликом најискреније дао одговор реис-ул-улема Џемалудин Чаушевић, који је, упитан да каже своје мишљење о новој политичкој ситуацији и ставу муслимана према њој, рекао да од 6. јануара не може више нико бити искрен.¹⁵ Иначе, реис

¹⁰ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29.

¹¹ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29.

¹² АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 108/29.

¹³ Упоредјујући писма која су добили краљ Александар и Петар Живковић, Недим Шарац је установио да је недвосмислено оба писао Мехмед Спахо (Šarac, 1975, стр. 214).

¹⁴ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 1607/29.

¹⁵ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 1607/29.

Чаушевић је нешто раније, 17. јануара 1929. године, новинару политике изјавио: „Ово стање свуда је примљено са великим одушевљењем, дапаче и међу муслиманима. У свакоме се појавила нада да ће све окренути на боље. Народ, и најпростији, схвата то као неку олакшицу, као да је ствар упрошћена...“.¹⁶

За разлику од Спаха, др Јурај Шутеј, бивши народни посланик Хрватске сељачке странке (ХСС), који је живио у Сарајеву и који је сматран за вођу ХСС у Босни и Херцеговини, био је нескривено скептичан према новом политичком стању у земљи. Он лично није планирао да се повлачи из политичке акције, наравно, ако би она уопште била могућа. У том смислу Шутеј је одмах послје 6. јануара отпутовао у Загреб гдје се савјетовао са политичким вођама ХСС о новонасталој ситуацији и начинима како да се продужи политичко дјеловање у таквим околностима.¹⁷ Дакле, он није био помирен са шестојануарским режимом и сматрао је да ће се политичка акција ипак моћи наставити, само на друге начине и другим средствима. Неколико дана прије него што је Николић послао поменути извјештај Петру Живковићу, Шутеј је поново отпутовао у Загреб на консултације, а велики жупан Николић скренуо је пажњу на њега великом жупану у Загребу, јер је сматрао да др Шутеј „по својим политичким назорима, несумњиво припада екстремним вођама Хрватске сељачке странке“.¹⁸ Међутим, по свему судећи, ни у вођству ХСС у Загребу нису били начисто с тим на који начин треба одговорити на политичко стање успостављено 6. јануара. Док су, с једне стране, екстремнији у вођству ХСС, као Пернар, Предавец и удовица Стјепана Радића, захтијевали акцију, нови шеф странке др Влатко Мачек био је још увијек неодлучан.¹⁹ И поред тога, током читаве 1929. године, запажа се конспиративна дјелатност активиста ХСС у Босни и Херцеговини и то на различите начине, од агитације преко разних пјевачких, просвјетних и културних друштава, па до растурања летака из емиграције који су на најгори могући начин нападали краља, династију, државу, па и цијели српски народ, позивали чак и на устанак, тражили формирање независне хрватске државе и слично. Осим тога, Јурај Шутеј је нашао начин да преко своје адвокатске канцеларије у Сарајеву одржава везе са присталицама бивше ХСС, који су тамо одлазили на савјете и разговоре. Иако су власти знале за ове састанке и злоупотребу адвокатског позива у политичке сврхе, нису имали начина да ову врсту политичке агитације спријече.²⁰

¹⁶ *Политика*, бр. 7440, 17. 1. 1929.

¹⁷ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29.

¹⁸ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29.

¹⁹ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 71/29.

²⁰ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 2486/29 (Полицијска дирекција за БиХ великом жупану Сарајевске области 11. јуна 1929. године).

Што се тиче српских политичара у Сарајеву, велики жупан Николић је навео да бивши народни посланик Самосталне демократске странке др Војислав Бесаровић није показао никакво политичко ангажовање. Он је, истини за вољу, и поред тога што је био народни посланик, увијек показивао мало воље за политичком активношћу, а у поводу шестојануарског режима он је само изразио своју наду да ће ново политичко стање бити од користи земљи и народу и вратио се на своје раније радно мјесто, то јест, на мјесто секретара Трговачко-обртничке коморе у Сарајеву. За разлику од Бесаровића, који се није хтио изјашњавати о новонасталом стању, Милутин Поповић и Бранко Калуђерчић, бивши народни посланици Радикалне странке, изразили су у разговору са Николићем задовољство шестојануарским актом краља Александра и вратили се на своја ранија радна мјеста.²¹

Посматрајући политичке процесе на самом извору догађаја, др Владимир Ђоровић је 1939. године јасно маркирао оне српске интелектуалце из Босне и Херцеговине који су подржавали шестојануарски режим, као и оне који су били у опозицији према њему. Сасвим исправно он је закључио да „Босански Срби, вјерујући искрено да се држава налази у опасности, трудили су се да помогну краљево настојање за стишавањем политичких страсти“ (Ђоровић, 1939, стр. 68). То је мотивисало и неке од „старе гарде“ угледних националних бораца попут Васиља Грђића, Атанасија Шоле, Сава Љубибратића и још неких из редова бивше Демократске странке, који у периоду од 1918. до 1929. нису имали политичког успјеха, да се у новим околностима изнова политички ангажују и ставе у службу личног режима краља Александра. Истини за вољу, како запажа и Ђоровић, при томе „признавали су, поштено да им је било тешко што је при спровођењу тог програма била жртвована, у великој мери, слободарска традиција Србије, али су се надали да то неће дуго трајати“.²²

О разлозима који су навели већину српских политичара у Босни и Херцеговини да подрже шестојануарски режим, Ристо Грђић, братић Васиља Грђића и касније народни посланик, овако је резонувао: „Све оне огромне моралне снаге, које је српски народ развио од 1903. до 1918. године, упропаћене су наopakим радом наших политичких партија. И док су се Хрвати, Словенци, па и Муслимани груписали и развијали, Срби су се клали између себе и разједињавали, да би тако растројени дочекали судбоносне догађаје који су дошли. Није онда нимало чудно ако су Васиљ и његови другови, сити партијског преганања и оргијања, с олакшањем на

²¹ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 2486/29 (Полицијска дирекција за БиХ великом жупану Сарајевске области 11. јуна 1929. године).

²² АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 2486/29 (Полицијска дирекција за БиХ великом жупану Сарајевске области 11. јуна 1929. године).

души примили шестојануарски режим, надајући се да ће он донети нешто боље“ (Грђић, 2012, стр. 94).

Дакле, један дио српске интелектуалне елите из Босне и Херцеговине прихватио је шестојануарски режим, не са одушевљењем, али сматрајући га за једину могућност рјешења тешких политичких прилика у земљи. С друге стране, било је и оних који су 6. јануар прихватили са одушевљењем. Један од њих био је Јован Дучић, који је своје задовољство, а може се слободно рећи и одушевљење шестојануарским режимом, и посебно новом подјелом и именом земље, изразио на страницама *Политике* 30. октобра 1929. године: „Један велики лист је преврнут, и ми се овог месеца налазимо на једној новој страни историје. Расечен је један чвор онако смело и ведро, како то увек ради један снажан народ на великим раскршћима историје. Једно је јасно: да никад и никакав догађај не може више повратити ствари онде где су биле прошлог месеца – Није било ни ценкања ни уцене. Није решен само један проблем материјалног живота него је и завршена једна духовна периода, изграђена на заблудама, на замршеним традицијама, на неповерењу или личним сујетама, стварима које су нас доводиле до очајања и до сумње у себе“.²³

Међутим, један дио српских интелектуалаца из Босне и Херцеговине остао је и у опозицији шестојануарском режиму и то из свих политичких партија у којима су до тада били заступљени Срби: дио радикала, демократа и највећи дио земљорадника. Као највећи опозиционари краљевом режиму истицали су се прота Душан Кеџмановић из раније Самосталне демократске странке, Бранко Чубриловић, Милош Тупањанин и Чедомир Кокановић из ранијег Савеза земљорадника, Перо Мандић из раније Демократске странке, те Милан Јојкић и Коста Мајкић из редова радикала.

Растурањем политичких странака у Босни и Херцеговини, велики жупани нису имали скоро никаквих проблема. Већина њих је сама обуставила званичне активности, како у Сарајеву тако и у осталим мјестима Босне и Херцеговине, а оне које то нису саме учиниле веома ефикасно је растурила, по наредби великих жупана, Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину. Већ 5. фебруара директор ове дирекције јављао је великом жупану у Сарајеву да су до тога дана растуруени сви одбори, клубови и пододбори ЈМО у Сарајеву, затим Обласни, Срески и Мјесни одбор Радикалне странке, Радикалски дом, Радикалски клуб, Радикалска омладина и сви квартовски пододбори ове странке, потом Обласни и Мјесни одбор Самосталне демократске странке, Мјесни одбор Демократске странке (фракција Шћепана Грђића), Мјесни одбор Демократске странке (фракција Трбојевића), Обласни одбор Земљорадничке странке, Обласни и Мјесни одбор Социјалистичке странке, Управа Социјалистичког радничког дома

²³ *Политика*, бр. 7719, од 30. октобра 1929. године.

у Сарајеву, Мјесни одбор ХСС и Јеврејско радничко друштво „Паоле Цион“.²⁴ Међутим, то ни издалека не значи да су се политичари из Босне и Херцеговине, посебно из редова Хрвата, помирили са оваквим стањем, већ су покушавали на разне начине да одрже своје присталице на окупу. Министарство унутрашњих дела обавијестило је великог жупана у Сарајеву 26. јануара 1929. године да бивше истакнуте присталице ХСС у Босни и Херцеговини по разним селима одржавају конференције ради „заснивања извесних организација“.²⁵ Као што је већ речено, највише активности у том смислу показивао је др Јурај Шутеј. Осим што је веома често одлазио у Загреб на савјетовање са својим партијским шефовима, он је у самој Босни и Херцеговини покушавао да нађе нове модалитете рада међу својим присталицама, а који не би дошли под удар Закона о заштити државе. Један од тих покушаја било је, на примјер, окупљање присталица ХСС у нелегализованој хрватској читаоници на Ступу код Сарајева, због чега је неколико особа било ухапшено. Вођа ове акције био је др Здравко Шутеј, предсједник Хрватске читаонице на Али-пашином мосту.²⁶ С друге стране, и незадовољни радикали у Сарајеву су покушали да се организују под видом просвјетне и друштвене дјелатности. Тако је већ 30. јануара 1929. године у сарајевској кафани „Париз“ сазвана оснивачка скупштина „Српског клуба“, који је под фирмом ширења просвјете и смисла за друштвеност требало да окупља присталице бивше Радикалне странке. Важан мотив за овако брзо организовање сарајевских радикала била је и потреба да се сачувају просторије Радикалског клуба које су већ биле запечаћене и издате под најам. Сазивачи ове скупштине били су Алекса Петровић – управни судија, др Томо Поповић – ректор Богословије и Јово Илић – трговац.²⁷ Међутим, Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину схватила је одмах намјере сазивача ове скупштине и предложила великом жупану да не одобри оснивање „Српског клуба“.²⁸

Убрзо послје забране и растурања политичких партија, успједила је и забрана дјеловања националних друштава која су одраније показивала

²⁴ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 285/29 (Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину великом жупану Сарајевске области 6. фебруара 1929. године).

²⁵ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 269/29 (Допис Одјељења јавне безбједности МУД-а великом жупану у Сарајеву од 26. јануара 1929. године).

²⁶ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 401/29, 411/29 и 704/29 (Поглавар среза сарајевског великом жупану 21. марта 1929. године; Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину великом жупану 9. марта 1929. године; Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину великом жупану Сарајевске области 23. априла 1929. године).

²⁷ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 342/29 (Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину великом жупану Сарајевске области 6. фебруара 1929. године).

²⁸ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 342/29 (Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину великом жупану Сарајевске области 6. фебруара 1929. године).

амбицију да се мијешају у политичке послове. Велики жупан сарајевске области наредио је 6. марта 1929. године забрану рада и растурање ових организација, а већ 9. марта исте године добио је извјештај Полицијске дирекције да су забрањена и растурена друштва Српске националне омладине, Хрватске националне омладине, Организације југословенских националиста, Муслиманска омладина „Осман Ђикић“ и Српска национална омладина „Петар Кочић“.²⁹ Као и претходно растурање политичких партија и ово је протекло без икаквог отпора или већег јавног негодовања.

У периоду послје завођења шестојануарског режима 1929. године, али ни 1930. године власти у Сарајеву нису биле нека значајнија политичка струјања, барем не јавна, међу противницима новоуспостављеног политичког поретка, што се може лако установити на основу извјештаја који су прослеђивани бановинској управи и даље у Београд. Искуство енергичног политичког обрачуна режима са Светозаром Прибићевићем, а касније Влатком Мачеком и Јосипом Предавцем, многе је увјерило да се држава овог пута не шали. Штавише, све већи број некадашњих огорчених опозиционара из редова ХСС прелазило је на страну режима, као, на примјер, Карло Ковачевић, један од потпредседника ХСС. У вријеме док је било у току суђење Мачеку извршена је реконструкција владе Петра Живковића. У њу су тада ушла четворица првака ХСС, а међу њима и првак ове странке из Босне и Херцеговине Никола Преко. Осим Прека, у владу су тада ушли из редова ХСС Станко Шибеник, Мирко Најдорфер и Иван Швигел (Stojkov, 1969, стр. 97). Расцјеп је постепено почео да захвата и Југословенску муслиманску организацију, а на челу присталица шестојануарског режима из редова ове странке, насупрот Мехмеду Спаху, појавио се, на опште изненађење, Салих Баљић, професор из Мостара и један од најрадикалнијих прохрватски оријентисаних првака ове партије до тада. Његово политичко ангажовање на страни шестојануарског режима започело је на Министарској конференцији коју су са угледним личностима Дринске бановине одржали министри Милан Сршкић, Никола Преко, Филип Трифуновић и Иван Швигел у Сарајеву 28. октобра 1930. године. На тој конференцији Преко је, како сам каже, одлучио први политички проговорити, а то је учинио говором који је започео ријечима: „Да очувамо велике тековине најбољих покољења и највећих страдања, витешки наш Краљ Њ. В. Александар I смело је преузео државну политику у јуначке своје руке и прогласио да између њега и његовог народа нема више посредника. Хисторијским манифестом од 6. јануара престао је политичко партијски живот испуњен разним пороцима и манирима и учињен је крај ситном такмичењу и надметању која су доводила у питање

²⁹ АБиХ, ВЖСО, пов. бр. 630/29 и пов. бр. 676/29 (Полицијска дирекција за Босну и Херцеговину великом жупану Сарајевске области 9. и 15. марта 1929. године).

не само грађана, него и често пута и права човека“.³⁰ Непосредно након тога, Баљић је сазвао конференцију својих присташа у Сарајеву, јер је сматрао да мора изаћи у сусрет жељи својих пријатеља, који су му наводно из свих крајева Босне и Херцеговине, осим из Травника, писали да је крајње вријеме да се неко од људи, који су раније репрезентовали муслимане Босне и Херцеговине, „макне с места“, то јест, политички ангажује за добро свог народа.³¹ У том смислу, он је прво желио да придобије муслимане у Сарајеву, јер је сматрао да ће ту имати највише сметњи од стране Мехмеда Спаха и посебно браће Бехмена, који су, по његовом мишљењу, „и самога др Спаху обрукали, а и сада тајно роваре противу њему“.³² Циљ иступања др Баљића био је да као бивши представник народа сада јавно изађе пред јавност и помогне „данашњи режим, који је спасоносан за народ и Државу... да знају наши пријатељи и непријатељи у иностранству да народ одобрава данашње стање у земљи“.³³ На конференцији у Сарајеву, Баљић је јавно рекао да је понашање посланика у Народној скупштини и прије и после атентата било неиздрживо и да је дојкот скупштине од стране дијела посланика после атентата у ствари био покушај мањине да заведе диктатуру над незадовољном већином, то јест неодговорних посланика и политичара над народом који је од Народне скупштине очекивао рјешење својих проблема.³⁴ Пун хвале према краљу Александру, његовој „одговорној“ влади и новоуспостављеном режиму, Баљић је позвао муслимане Босне и Херцеговине да се ставе у службу краљу и помогну његово „велико дјело“ југословенског јединства. Истим жаром Баљић је бранио и стварање бановина и подјелу Босне и Херцеговине на више административних јединица тврдећи да тим чином нису угрожена права муслимана у Босни и Херцеговини, већ да је тек сада „проведена једнакост свугде и на сваком месту“. Акцију на придобијању муслимана за шестојануарски режим, Баљић је наставио у наредном периоду и у другим мјестима Босне и Херцеговине, а 9. јануара 1931. године одржао је збор у Високом, по свему судећи, мјесту у коме је имао најмање присталица и које се највише опирало његовој акцији. Команда Дринског жандармеријског пука примијетила је у свом извјештају Краљевској банској управи да је на скупу било око

³⁰ АБиХ, КБУДБ, 425/30 (Извјештај КБУДБ о Министарској конференцији одржаној у Сарајеву 28. октобра 1930. године).

³¹ АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 3230/30 (Извјештај Управе полиције у Сарајеву КБУДБ од 24. новембра 1930. године).

³² АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 3230/30 (Извјештај Управе полиције у Сарајеву КБУДБ од 24. новембра 1930. године).

³³ АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 3230/30 (Извјештај Управе полиције у Сарајеву КБУДБ од 24. новембра 1930. године).

³⁴ АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 3230/30 (Извјештај Управе полиције у Сарајеву КБУДБ од 30. новембра 1930. године).

200 муслимана из Високог, али да су посјетиоци били подијељени на двије струје, то јест, на оне који су подржавали Баљићеву акцију и оне који су били противни.³⁵ Ако имамо у виду да су Преко и Баљић донедавно били међу најекстремнијим људима у вођству својих странака, онда се може рећи да је шестојануарски режим за веома кратко вријеме постигао значајне резултате њиховим приступањем, иако се, наравно, може поставити питање о искрености њихових иступања и колико је у томе играла улогу њихова жеља да наново буду битан политички фактор по сваку цијену.

За то вријеме одвијала се подземна акција дијела вођства бившег ХСС, а посебно емиграције. У Сарајеву је ту подземну акцију водио др Јурај Шутеј. На једном од састанака вођства ХСС у Загребу, на којем је присуствовао и др Шутеј, договорено је, према извјештају полицијског повјереника међу присташама ХСС, да се на „све позиве владајућег режима за преговоре не одазива и да се преговори без обзира какви били одбију“.³⁶ На истом састанку одобрен је и рад хрватске емиграције и одлучено да им се пошаље писмена пуномоћ да „хрватски народ правоваљано у иностранству могу заступати“. Осим тога, закључено је да се вођство Хрвата повјери у руке др Трумбића и др Мачека, а све чланство бивше ХСС да се о томе обавијести и ко то неће „ено му Београда“.³⁷ Занимљиво је да се, према наводима истог полицијског повјереника, међу Хрватима у Сарајеву тих дана очекивало да ће на Видовдан земља бити подијељена на три војводине, и то: Србију на челу са престолонаследником Петром, Хрватску на челу са принцем Томиславом и Словенију на челу са принцем Андрејом, те да би се то имало сматрати као концесија Хрватима.³⁸ Истовремено са овим, акцију хрватске емиграције водили су Крњевић и Кошутић, као и усташки вођа Павелић. Пропагандни материјал емиграције стизао је у земљу и поштом прослеђиван на адресе Хрвата и у Босни и Херцеговини. Тако је већ маја 1930. године полиција открила да широм земље у запечаћеним ковертама стижу поштом преписи „Меморандума хрватског народа“ који су Крњевић и Кошутић предали Лиги народа, као и француски текст апела који је Лиги народа предао Павелић, те „Грич, хрватска кореспонденција“ која је штампана у Бечу.³⁹ У земљу су стизали и разни други леци у којима

³⁵ АБиХ, КБУДБ, пов. 45/31 (Извјештај Команде Дринског жандармеријског пука КБУДБ од 31. јануара 1931. године).

³⁶ АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 2411/30 (Извјештај Управе полиције у Сарајеву великом жупану од 3. јула 1930. године).

³⁷ АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 2411/30 (Извјештај Управе полиције у Сарајеву великом жупану од 3. јула 1930. године).

³⁸ АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 2411/30 (Извјештај Управе полиције у Сарајеву великом жупану од 3. јула 1930. године).

³⁹ АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 1867/30 (МУД Београд КБУДБ Сарајево 19. маја 1930. године).

се на најгори начин напада држава и тадашње политичко стање, а као и увијек везу са народом, када је била у питању свака деструктивна акција против Краљевине Југославије, одржавао је римокатолички клер, који је обавјештавао своје вјернике о порукама емиграције и радикализовао их против тадашње државе.⁴⁰

Што се тиче српске политичке елите, према саставу људи који су били присутни на Министарској конференцији у Сарајеву октобра мјесеца и дискутовали о најзначајнијим питањима која су мучила Дринску бановину, могло би се закључити да је велики број њих био спреман да се истински стави у службу новог режима и помогне га, дубоко вјерујући да је то тренутно једини могући пут за излазак из кризе у коју је југословенско друштво било запало. Истини за вољу, неки од њих су овдје морали бити и по службеној дужности, као директори или управници значајних институција Дринске бановине. Од истакнутих српских јавних радника на конференцији су били присутни: др Војислав Бесаровић, секретар Трговачке и обртничке коморе и ранији посланик СДК; др Душан Јефтановић, подначелник; др Душан Давидовић, директор Градске штедионице; др Томо Поповић, ректор Богословије; др Милан Јојкић, градски здравствени директор; Милан Ђуковић, директор Прве гимназије; др Владо Андрић, министар на расположењу; др Александар Бабић, лекар; Шћепан Грђић; Васиљ Грђић, секретар „Просвјете“; др Урош Круљ, директор државне болнице; др Саво Љубибратић; др Живко Њежић, адвокат; Атанасије Шола; Божо Черовић; Васо Ристић, банкар; Никола Стојкановић, трговац; Данило Ђоровић, трговац; др Ђуро Остојић, лекар; Ђоко Перин, управник Српских земљорадничких задруга; др Бранко Калуђерчић, адвокат; Сретен Јакшић; Радмило Грђић, уредник листа *Југословенска пошта* и други. Осим српских интелектуалаца и привредника, на овој конференцији био је присутан и велики број муслиманских интелектуалаца, а међу њима највише оних који су били блиски српској националној опцији, попут Шукрије Куртовића, Дервишбега Миралема, Хамида Кукића, али и извјестан број истакнутих припадника ЈМО, попут већ поменутог Салиха Баљића, Халидбега Храснице и других. Што се тиче Хрвата, упадљиво је да је њих далеко најмање на овом списку, а занимљиво је да су то углавном људи који су се истакли у данима уједињења својом југословенском оријентацијом, попут Јоза Сунарића, Луке Чабрајића, Николе Мандића и још неких.⁴¹ И летимичан поглед на овај списак показује нам да су се око режима, посебно када је у питању српска интелектуална елита, почели окупљати људи који су се раније истицали својим југословенским

⁴⁰ АБиХ, КБУДБ, пов. дз. 1230/30 (Управа полиције у Сарајеву КБУДБ 19. марта 1930. године).

⁴¹ АБиХ, КБУДБ, 425/30.

опредјељењем, посебно они из редова бивше Демократске странке, који су и играли главну улогу у Сарајеву приликом уједињења и којима је краљева идеологија интегралног југословенства очигледно одговарала.

У наредном периоду настављено је учвршћивање режима и изгледало је да је он сасвим укоријењен у свијест народа и политичара, па је Краљевска банска управа, у свом извјештају Министарству унутрашњих дела за март и април 1931. године, констатовала да „расположење према данашњем поретку и режиму све се више учвршћује у народним масама, па се и огромна већина бивших политичара помирила са данашњим стањем и највећи дио тих политичара сарађује добровољно и предано на учвршћивању данашњег стања“.⁴² Међутим, убрзо ће се показати да идеологија интегралног југословенства ипак није укоријењена у свијест већине народа, а поготово не у свијест већине политичара у Краљевини Југославији.

Извори

Необјављени извори

Архив Босне и Херцеговине у Сарајеву (=АБиХ), фондови: Велики жупан Сарајевске области (=ВЖСО)
Краљевска банска управа Дринске бановине (=КБУДБ)
Архив Југославије (=АЈ), фонд бр. 80 (Јован Јовановић Пижон)

Објављени извори

Izvjestaji o situaciji u Drinskoj banovini, knj. 1 (1929–1931). (2009). Sarajevo: Arhiv BiH.

Мемоари

Грђић, Р. (2012). *Зайиси из Херцеговине*. Београд: „Филип Вишњић“.
Ribar, I. (1949). *Politički zapisi*, II. Beograd: Prosveta.

Штампа

Politika, Beograd, br. 7440 od 17. januara 1929. godine.
Politika, Beograd, br. 7719, od 30. oktobra. 1929. godine.

⁴² *Izvjestaji o situaciji u Drinskoj banovini*, knj. 1 (1929–1931), 230 (Извјештај КБУДБ Сарајево МУД Београд за март и април 1931. године).

Литература

- Димић, Љ. (2006). Бан Светислав Тиса Милосављевић, културне прилике и културна политика у Врбаској бановни 1929–1934. У: *Светислав Тиса Милосављевић, зборник радова* (151–173). Бања Лука: Институт за историју.
- Максимовић, Б. (1938). Политички и национални рад. У: *Милан Сршкић (1880–1937)* (145–151). Сарајево: Одбор за издавање споменице Милану Сршкићу.
- Ђоровић, В. (1939). *Политичке прилике у Босни и Херцеговини*. Београд: Политика.
- Узуновић, Н. (1938). Улога и сарадња у шестојануарском режиму. У: *Милан Сршкић (1880–1937)* (129–141). Сарајево: Одбор за издавање споменице Милану Сршкићу.
- Hasanbegović, Z. (2012). *Jugoslovenska muslimanska organizacija 1929–1941*. Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za grad Zagreb i Zagrebačku županiju – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Medžlis Islamske zajednice Zagreb.
- Stojkov, T. (1969). *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929–1935*. Beograd: Prosveta.
- Šarac, N. (1979). *Uspostavljanje šestojanuarskog režima s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Svjetlost.

Draga V. MASTILOVIĆ

University of East Sarajevo

Faculty of Philosophy

Department of History and Archaeology

Political Elites in Sarajevo and the Introduction of the January 6 Dictatorship in 1929

Summary

The introduction of the personal regime of King Alexander on January 6, 1929 caused different reactions among Serbian, Croatian, and Muslim political elites in Sarajevo, but there was no open resistance towards the regime. On the basis of available archival sources, it can be concluded that the introduction of the dictatorship in the region of Bosnia and Herzegovina, especially in the region of Sarajevo, was approved by the majority of population and a certain number of political and public workers, regardless of their religion, nationality or political orientation. On the other hand, the leading figure of Yugoslav Muslim Organisation, Mehmed Spaho, officially approved the new regime, but also unofficially used every single opportunity to express his dissatisfaction with it. But unlike him, Dr Juraj Šutej—ex-member of Parliament and member of Croatian Peasant Party, who was considered a leader of that party in Bosnia and Herzegovina—was openly sceptical towards a new political state in the country. At about the same time, he was actively leading secret political action in consultation with the party leadership in Zagreb. When it comes to Serbian political elites in Sarajevo, they honestly supported the new regime and some of them even actively took part in the new political system.

Keywords: the January 6 dictatorship; Bosnia and Herzegovina; Sarajevo; political elites.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).